

## Розділ VI

# БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

УДК 94:329.14 (477) «1904/1905»

**О.М. Федьков**  
(м. Київ)

### РОСІЙСЬКИЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТ ІСАК БІСК І УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ

*У статті в жанрі «персональної історії» подається епізод з біографії російського соціал-демократа, меншовика Ісака Біска, через який характеризується роль РСДРП у розколі Революційної української партії та створенні Української соціал-демократичної спілки.*

**Ключові слова:** «персональна історія», російська соціал-демократія, Революційна українська партія, Українська соціал-демократична спілка.

Біографія як жанр наукового дослідження переживає, на думку відомого російського історика Л. Репіної, «друге народження»<sup>1</sup>. Справа в тому, що сьогодні формується напрям, який називають «нова біографічна історія» («індивідуальна» або «персональна історія»), що має своїм завданням «дослідження одного життя». Відтепер учених цікавить конкретний індивід; це особа неординарна або така, яка здатна приймати важливі рішення за складних обставин. Утверджуються методологічні настанови «персональної історії»: розглядаючи формування світогляду, розвиток внутрішнього світу, історик через особисте життя й діяльність людини на різних за тривалістю хронологічних відтинках досліджує історичний соціум, у якому вона діє і котрий творить. При цьому «індивідуальна історія» є водночас стратегічною метою дослідження й адекватним засобом пізнання<sup>2</sup>. Такий підхід дозволяє змістити кут погляду на події та наблизитися до вірогіднішого відтворення історичного процесу.

Запорукою успіху в написанні «персональної історії» І. Біска є виявлені нами у Російському державному архіві соціально-політичної історії (м. Москва) нові архівні матеріали, зокрема його листи до керівних меншовицьких органів у Женеві<sup>3</sup>. Вони містять важливу інформацію про історію соціал-демократичного руху в Російській імперії. У статті використовуємо метод мережевого аналізу зазначених епістол, які розкривають взаємини автора з іншими діячами, причетними до розколу Революційної української партії (РУП) та створення

Української соціал-демократичної спілки (Український соціал-демократичний союз, Спілка, УСДС), а також дані так званої «об'єктивної інформації» — джерел, які фіксують факти «збоку»<sup>4</sup>. Останнє необхідне також для уточнення хронології зазначених подій, оскільки виявлені листи переважно недатовані, а в науковій літературі з проблеми щодо цього існують значні розбіжності<sup>5</sup>. Метою цієї статті є показати роль І. Біска та, через нього — російської соціал-демократії, у подіях, які пов'язані з розколом РУП та заснуванням Спілки.

Чому наш дослідницький погляд зупинився на постаті І. Біска (псевдонім — С. Павлов)? Адже він не належав до партійних лідерів, а лише очолював транспортну групу меншовиків і був одним із багатьох учасників подій партійного життя РСДРП початку ХХ ст.<sup>6</sup> Відповідь на це питання знаходимо у листах Павлова, в яких він відзначає власну роль у спробі включення РУП до РСДРП та в утворенні Спілки. І. Біск писав: «Я діяв, так би мовити, за лаштунками»<sup>7</sup>. Трохи далі він конкретизував: «Тепер пару слів про себе. Я декілька разів згадував у листі вираз «ми», «наша група». Це не означає, що я увійшов в «Союз» (Українську соціал-демократичну спілку — *Авт.*). Фактично я його створив...»<sup>8</sup>. В іншому листі в Женеву він називає себе «головним адміністратором і касиром» Спілки<sup>9</sup>. Отже, меншовик І. Біск, без перебільшення, відіграв ключову роль у розколі РУП та створенні Спілки<sup>10</sup>. Тому його «персональна історія» дозволить нам дослідити маловідому сторінку історії суспільно-політичного руху в Україні.

Російський соціал-демократ Ісак Біск народився близько 1874 р. у м. Києві. Після закінчення гімназії вступив до Гейдельберзького університету в Німеччині. У 1898 р. ув'язнений у Київській тюрмі за участь у київському «Союзі боротьби за визволення робітничого класу», а потім відданий під нагляд поліції на один рік у обраному місці проживання (м. Чернігів). Однак вирок не був виконаний, оскільки І. Біск виїхав за кордон. Проживав у Швейцарії та Німеччині, належав до закордонного «Союзу російських соціал-демократів»<sup>11</sup>. Після розколу РСДРП Павлов примкнув до меншовиків. У 1904 р. він очолив важливий напрям роботи меншовиків — транспортну групу. Вона знаходилась у Львові (Австро-Угорщина) та здійснювала переправляння революціонерів і видань російських соціал-демократів у межі Російської імперії.

Що являла собою меншовицька фракція в РСДРП, до якої належав І. Біск? Меншовики були прихильниками побудови централізованої марксистської партії. У цьому їхні погляди збігались з підходами більшовиків. Водночас, на відміну від останніх, вони виступали за надання автономії партійним комітетам у справі ведення всієї соціал-демократичної роботи на місцях. Автономія розглядалася меншістю як запобіжник від бюрократичного втручання в життя партійних організацій. В умовах міжфракційної боротьби вони небезпідставно підозрювали в цьому більшовиків. Крім того, «м'які» виступали проти пошуку еретиків та запровадження «стану осади» проти незгодних у партії та вважали, що лише розробкою марксистської теорії, внутріпартійними дискусіями, ідейним вихованням і переконанням слід виховувати партійців. Проте у національному питанні обидві фракції були єдині — вони вважали, що соціал-демократія

представляє інтереси робітничого класу загалом, тому національні соціал-демократичні партії, які діють на території Російської імперії, мусять ввійти на автономних засадах до складу РСДРП<sup>12</sup>. І. Біск, розуміється, поділяв погляди меншовицької частини російської соціал-демократії на організаційне та національне питання. Вони, як виявилось, підходили більшій частині співробітників Закордонного комітету (ЗК) РУП, який перебував у Львові. «Закордонці» сподівалися, що робота у складі потужнішої російської соціал-демократичної організації дозволить добитися повалення самодержавства та визволення трудящих з-під соціального та національного гніту. Члени ЗК у своїй діяльності керувалися «загально-революційними організаційно-тактичними» принципами. Один із провідних діячів Закордонного комітету М. Меленевський назвав мотиви, які спонукали частину українських соціал-демократів ввійти до складу РСДРП. Вони вважали, що лише спільним зусиллями широких робітничих мас міста й села може бути завойована політична та національна воля для українського народу. Але, оскільки міські робітники, значною мірою зрусифіковані, перебували під впливом російських соціал-демократів, то українські соціал-демократи мали зосередитися на роботі серед сільських робітників<sup>13</sup>. Водночас слід визнати, що питання про самостійність України (у ширшому сенсі — національне питання) не було причиною розколу партії<sup>14</sup>.

Створювана організація вбачалася «закордонцям», як українська<sup>15</sup>. Ось як описував логіку свого мислення ще один член ЗК О. Скоропис: «Я іду до мас сільського, а тим-самим не денационалізованого українського пролетаріату; отже масова його партійна організація не може бути иньшою, як тільки українською, — хочуть того, чи ні верхи РСДРП»<sup>16</sup>. Проте, як показало майбутнє, «закордонці» переоцінювали потенціал української народної культури та, водночас, применшували наслідки впливу централістичних тенденцій, що панували серед російських марксистів і могли звести нанівець національний характер майбутньої організації<sup>17</sup>. Водночас, переваги союзу з російськими соціал-демократами видавалися членам ЗК більшими за можливі недоліки, що й спонукало їх до укладення союзу з РСДРП.

Навесні 1904 р. у Львові І. Біску вдалося заприятелювати з членами ЗК РУП, які водночас були членами редакції партійних видань «Селянина» та «Праці»<sup>18</sup>. Швидкому налагодженню контактів сприяло його давнє знайомство, з 1898 р., із неформальним лідером «закордонців» М. Меленевським<sup>19</sup>. Під час розмов з'ясувалося, повідомляв Павлов у Женеву, що «частина редакції та Зак[ордонного] ком[ітету] в питаннях організаційних і з національного питання поділяють по-суті, самі того не усвідомлюючи, погляди партії» (РСДРП — *Авт.*)<sup>20</sup>. Насправді, це було не випадково, оскільки не лише члени ЗК, але й загалом РУП перебувала під сильним впливом російської соціал-демократії<sup>21</sup>. Тому «закордонці», як стверджував І. Біск, вирішили поставити на порядок денний питання про угоду з російською соціал-демократією<sup>22</sup>.

Павлов зрозумів, що перед ним відкривається можливість реалізувати партійну лінію, спрямовану на включення української соціал-демократії до складу РСДРП. Тому він «своєчасно написав у ЦК з приводу проекту об'єднання з

РУП»<sup>23</sup>. Згодом він заручився підтримкою відомого соціал-демократа, делегата І з'їзду РСДРП П. Тучапського, який поділяв погляди меншовиків і, на його прохання, теж написав листа в ЦК РСДРП. Справа в тому, що центральний партійний орган на той час контролювався більшовиками, тому І. Біск піклувався, «щоб ЦК не порахував всієї справи справою «меншості»»<sup>24</sup>.

Тісно спілкуючись з членами ЗК РУП, Павлов відзначав неоднорідність його складу. Серед прихильників об'єднання з РСДРП він виділяв автономістів та федералістів<sup>25</sup>. Погляди автономістів цілком збігалися з підходами російських соціал-демократів щодо національних соціал-демократичних партій, які мали ввійти до складу РСДРП на автономних підставах. Автономісти становили більшість ЗК і редколегії партійних видань. Це були М. Меленевський, М. Ткаченко, П. Канівець, П. Крат, до яких згодом приєдналися представник полтавської громади М. Коренецький та донської — Віктор Мазуренко<sup>26</sup>. У І. Біска з автономістами було повне порозуміння й у листах у Женеву він неодноразово називав їх «наші»<sup>27</sup>.

Федералісти були, за словами О. Скорописа, прихильниками «національних форм пролетарського руху» й до цієї групи належало подружжя Голіцинських, Євген і Катерина, та він сам<sup>28</sup>. Вони, за даними І. Біска, розійшлися «з ЦК та його прихильниками з питань організаційних і не цілком довіряли витриманості його с[оціал-]д[емократичних] переконань»<sup>29</sup>. Цю інформацію згодом підтвердив О. Скоропис, хоча і визнав, що помилявся тоді<sup>30</sup>. В І. Біска не було повної довіри до членів цієї групи, над якими тяжіло негативне ставлення російських соціал-демократів до федералізму єврейського соціал-демократичного Бунду<sup>31</sup>. Недовіря проявилось, зокрема, у тому, що федералісти не були повністю посвячені у плани І. Біска та автономістів щодо включення РУП до складу РСДРП<sup>32</sup>. Та, незважаючи на відмінності, автономістів і федералістів єдило прагнення використати тактичний союз з російськими соціал-демократами для досягнення соціального й національного визволення України.

У листах у Женеву І. Біск згадував ще нечисленну третю групу серед «закордонців», яка складалася з двох осіб. Після розколу вони залишились прихильниками РУП<sup>33</sup>. Він стверджував, що «з них один стоїть на PPS-івській точці зору «Самостійної України»»<sup>34</sup>. Павлов не називав імен, але мова йшла, очевидно, про С. Петлюру та П. Понятенка. Вони, втікаючи від переслідувань російської поліції, з'явилися у Галичині лише у другій половині листопада 1904 р.<sup>35</sup>

У серпні 1904 р. в Амстердамі проходили засідання конгресу II Інтернаціоналу. Українські соціал-демократи Галичини та Наддніпрянщини прагнули створити спільну делегацію та, відповідно, самостійну секцію Інтернаціоналу. Однак у цій організації провідну роль відігравали представники великих державних націй, які недооцінювали значення національного питання<sup>36</sup>. Тому окремій делегації формувались, зазвичай, за державною, а не національною ознакою<sup>37</sup>. Зриву спільної акції українців, яка могла зашкодити входженню РУП в РСДРП, посприяли також заходи російських соціал-демократів. Вони, з ініціативи І. Біска, залучили представника Наддніпрянщини Є. Голіцинського до участі в російській делегації на конгресі<sup>38</sup>.

Одночасно Павлов і «закордонці» вели роботу над умовами вступу РУП до складу РСДРП та статутом майбутньої організації. Вона була завершена наприкінці 1904 р., про що свідчила публікація у № 80 меншовицької газети «Искра» від 15 грудня 1904 р. статуту Українського соціал-демократичного союзу або Співки. У ньому зазначалося, що Український соціал-демократичний союз є частиною РСДРП, яка працює серед робітництва, що «розмовляє українською мовою». Йому надавалися такі ж права, як і іншим союзам комітетів партії. Згідно зі статутом, УСДС мала складатися з самостійних організацій — громад у тих місцях, де не було комітетів РСДРП, а де такі існували — входити до них на автономних засадах у питаннях внутрішньої організації, пропаганди й агітації. Союз мав очолювати комітет, який обирався з'їздом представників громад. Співка створювала літературну комісію, могла організувати спеціальні технічні групи. Вона мала право представництва на загальнопартійних з'їздах<sup>39</sup>. Отже, в документі досить чітко окреслювалося майбутнє автономне місце української соціал-демократії в будові РСДРП. Вирішальним кроком у співпраці І. Біска та «закордонців» мало стати досягнення більшості на з'їзді РУП і прийняття рішення про її включення до складу російської соціал-демократії.

Підготовка до партійного з'їзду РУП, за свідченнями І. Біска, розпочалася наприкінці літа 1904 р.: «Один з членів нашої групи негайно після Амст[ердамського] конгр[есу] поїхав у Росію, щоб підготувати ґрунт для об'єднання і щоб залучити нові сили в редакцію»<sup>40</sup>. Передбачалося, очевидно, провести агітацію за вступ у РСДРП та добитися делегування на з'їзд прихильників союзу з нею. За результатами поїздки, як зазначав Павлов, можна було розраховувати на отримання більшості на з'їзді<sup>41</sup>. Однак ЦК РУП, за словами І. Біска, «дізнавшись про нашу агітацію, розпочав контрагітацію»<sup>42</sup>. Лідер партійної більшості М. Порш також об'їхав вільні громади з метою мобілізації своїх прихильників до участі в з'їзді<sup>43</sup>.

З'їзд проходив 24–27 грудня 1904 р. (6–9 січня 1905 р. за н. с.) у Львові. Проте вже на самому початку прихильники об'єднання з РСДРП виявили, що перебувають у меншості. Вони спробували повести «боротьбу за мандати», але, не досягнувши успіху, покинули засідання. «Сецесіоністи» звинуватили ЦК у свавіллі та узурпації влади, а з'їзд оголосили підтасованими зборами, рішення яких є незаконними і необов'язковими для членів партії<sup>44</sup>.

Обізнаний у питаннях внутріпартійної боротьби в РУП, І. Біск повідомляв у Женеву про події, що відбувалися напередодні та під час з'їзду: «Він (ЦК — Авт.) затягнув скликання з'їзду, почав оскаржувати мандати різних організацій, що стоять на нашому боці, оскільки у разі визнання загрожувала вийти рівність голосів. У результаті наші пішли зі з'їзду і цим зірвали його»<sup>45</sup>. Щоправда, за словами Павлова, була ще спроба більшості уникнути розколу: «ЦК запропонував відновити status quo, тобто залишити стару редакцію і З[акордонний] К[омітет] і вважати з'їзд таким, що не відбувся і т.д.»<sup>46</sup>. Однак вона не мала практичних наслідків. Характеризуючи співвідношення сил, яке склалося внаслідок розколу, І. Біск писав: «Кількісно частина, що відкололася, менша тієї, що

залишилася, але вона сильна згуртованістю, тоді як у решти елементи дуже різномірні»<sup>47</sup>.

30 грудня (12 січня) автономісти, як повідомляв І. Біск женевцям, «вирішили вийти з РУП і заснувати «Союз Укр[аїнських] соц[іал]-дем[ократичних] тов[ариств]»<sup>48</sup>. Проте зазначена назва створюваної організації була, так би мовити, «робочою». Справа в тому, що за місяць перед цим у проекті статуту планувалось назвати її «Український соціал-демократичний союз або Спілка»<sup>49</sup>. Використовувалася ще одна можлива назва новостворюваної організації. У першому рядку відозви «Розкол Революційної української партії», який зазвичай містив назву організації, що її видала, зазначалося «Українська соціал-демократія»<sup>50</sup>. Про існування групи з такою назвою повідомлялося навіть у окремих джерелах<sup>51</sup>. Останнє низка дослідників використала як підставу для твердження про створення «закордонцями» організації Українська соціал-демократія<sup>52</sup>. Однак, на нашу думку, цей надпис та зміст відозви лише вказував на приналежність колишніх рупівців до відповідного ідейного напрямку — соціал-демократичного. Хоча час і квапив, проте ініціатори «проекту» ще роздумували щодо наймення. На користь цієї версії свідчить лист І. Біска у Женеву, написаний через кілька днів після публікації відозви «Розкол Революційної української партії». У ньому він наполягав: «Надішліть мені ті зміни, які ЦК пропонує зробити в статуті. Чи наполягає ЦК, щоб назва групи була не «Союз українських соц[іал]-дем[ократів]», а якоюсь іншою? (Якщо не помиляюся, Мартов пропонував назвати організацію якимось інакше). Повідомте негайно про це, оскільки, не бажаючи змінювати назву, група поки що виступає як група колишніх членів РУП, але випускаючи перший № газети треба ж якимось назвати себе!» (тут і далі підкреслення адресанта. — *Авт.*)<sup>53</sup>. Отже, «Українська соціал-демократія», «Союз Українських соціал-демократичних товариств», «Союз українських соціал-демократів» та «Український соціал-демократичний союз» на початках розглядалися як можливі назви організації, що створювалася. Врешті, закріпилось останнє найменування, відповідниками якого ще були «Українська соціал-демократична спілка» або просто «Спілка», та аббревіатура УСДС.

Важливою подією у справі заснування Української соціал-демократичної спілки була нарада, що відбулася напередодні Нового року — 31 грудня 1904 р. (13 січня 1905 р.). Про її основні рішення дізнаємося з листів І. Біска у Женеву<sup>54</sup>. «Тактика, якої ми дотримуємося, — зазначав він, — зводиться до наступного: 1) видати зараз же № газети для селян (редактор і майже всі співр[обітники] «Селянина» на нашому боці), 2) випустити прокл[амацию] з поясненням причин розколу (організ[аційні] чвари в РУП зовсім не будуть зачеплені — буде з'ясована необх[ідність] розмежуватися з демокр[атичними] націон[альними] елементами і необх[ідність] створити централізовану загально-рос[ійську] організацію пролет[аріату] — шлях до цього один — приєднання до РСДРП); 3) концентрувати роботу в 2–3 пунктах і не бентежитися «резолуціями», які ... будуть прийматися проти баламутів, 4) випустити ряд брошур-статей з питань націоналізму, про самості[ійну] Укр[аїну], 5) увійти негайно в переговори з Партією (РСДРП — *Авт.*) про приєднання і запропонувати Донській та Полтавській

організ[аціям] *post factum* визнати законними постанови конференції з представників Ред[акції], Зак[ордонного] Ком[ітету] і цих 2-х організацій»<sup>55</sup>. Отже, по суті, «організаторами» були накреслені першочергові заходи роботи товариства, що створювалося. Далі, крок за кроком, цей план стали втілювати в життя.

Оскільки друкарня перебувала під контролем «сецесіоністів»<sup>56</sup>, вони оперативно видали прокламацію, в якій пояснювали підстави розколу РУП. Вона датована 12 січня 1905 р. (за н. с.), хоча була видрукувана невдовзі<sup>57</sup>. Власне, текст відозви написав М. Ткаченко, а остаточну редакцію здійснила «колегія» у складі М. Меленевського, П. Канівця й І. Біска»<sup>58</sup>. У ній розкольники стверджували, що в РУП співіснували дві частини української інтелігенції. Партійна більшість, яка, керуючись своїми вузькокласовими інтересами, штовхала пролетаріат на шлях «націоналістичної боротьби»<sup>59</sup>. «Сецесіоністи» називали своїх недавніх товаришів «хитливими, націоналістично зафарбованими елементами»<sup>60</sup>. Воднораз, автори документа називали себе зрілішою частиною, «пролетарськими елементами», що склали меншість у партії. Вона у своїй діяльності керувалася революційним принципом пролетаріату — «солідарності націй, підпорядкування своїх тимчасових вузькокласових національних інтересів, більш високим інтересам революційної боротьби всього пролетаріату Росії»<sup>61</sup>. Між цими двома частинами велася боротьба за керівне становище в партії<sup>62</sup>. Під впливом українських «буржуазних радикалів, буржуазних демократів»<sup>63</sup> (малися на увазі нещодавно утворені Українська народна та Українська демократична партії<sup>64</sup>), в РУП посилювалися націоналістичні елементи<sup>65</sup>. Для уникнення «підпорядкування українського пролетаріату буржуазним завданням», «пролетарські елементи» зрозуміли, що «вони повинні прагнути або остаточно перемогти або розійтись»<sup>66</sup>. Тому вони вирішили вийти з партії й організувати українське робітництво у складі всеросійського пролетарського руху та «пособити збудуванню централізованої пролетарської партії усєї Росії»<sup>67</sup>.

Колишні рупівці у відозві дещо уточнювали ті завдання, які стояли перед ними, у порівнянні з інформацією, надісланою І. Біском у Женеву. Наприклад, зазначалось, що «організатори» нової групи «зроблять усе, аби прихилити усі пролетарські елементи з РУП до своїх рядів, як окремих осіб, так і цілі організації»<sup>68</sup>. Звісно, реалізація цього завдання означала поглиблення розколу партії, перенесення політичної боротьби на рівень низових партійних організацій. У відозві уточнювались також умови, на яких «пролетарські елементи» мали ввійти до складу російської соціал-демократії — «на підставі автономії»<sup>69</sup>. Отже, автономісти не будували планів заснування окремої соціал-демократичної партії, а відразу готувались стати частиною РСДРП<sup>70</sup>. Прокламація засвідчувала також, що «організатори» визначились з назвою газети, яка мала видаватись — орган для селян «Правда»<sup>71</sup>. Мимохідь зазначимо, що неформальним членом цієї групи був І. Біск, який і надалі переймався своїм «творінням», виступав його «лобістом» перед центральними партійними установами, які на той час контролювались уже меншовиками<sup>72</sup>.

Як у зазначених обставинах діяли федералісти? У час, коли настала пора самовизначитися, вони, за даними Павлова, спробували зайняти компромісну

позицію. Федералісти вирішили вийти зі складу ЗК РУП і надати можливість автономістам діяти на свій розсуд. Проте останні пішли на остаточний розрив. «Нашим (автономістам — *Авт.*) це було не вигідно — оскільки процес розпаду розпочався, необхідно мати руки розв'язаними, — зазначав І. Біск. — Тому наші (більшість редакції та З[акордонного] К[омітету]) вирішили вийти з РУП та заснувати «Союз Укр[аїнських] соц[іал]-дем[ократичних] тов[ариств]»<sup>73</sup>.

Проте федералісти (5) 18 січня все ж вийшли зі складу ЗК і загалом із Револуційної партії. Приводом до цього стало через непорозуміння щодо майна партії, яке раніше перебувало у користуванні Закордонного комітету. Справа в тому, що представники більшості РУП під керівництвом С. Петлюри «революційним способом» захопили бібліотеку, яка знаходилася у приватному помешканні члена ЗК<sup>74</sup>. Федералісти пропонували за допомогою третейського суду розв'язати цей конфлікт. Однак, коли ЦК РУП проігнорував таку оферту, вони вийшли з партії<sup>75</sup>.

Подаючи женевию інформацію про подальші дії федералістів, І. Біск зазначав: «Вони обіцяли примкнути до наших (автономістів — *Авт.*), якщо переконаються, що ті поставлять справу належно»<sup>76</sup>. І справді, члени цієї групи на деякий час дистанціювались від партійного життя, взявшись за наукові студії: О. Скоропис-Йолтуховський — у Берлінському університеті, а Голіцинські — у Празькому<sup>77</sup>. З федералістів лише О. Скоропис згодом приєднався до Спілки.

Меншовицьких провідників цікавило, чим є новостворена організація? Чи не буде вона ідейно та організаційно орієнтуватися на більшовиків? Павлов заспокоював женевию: «Напрямок Союзу різко виражений меншовицький; ставлення до партії саме зворушливо-довірливе. Це видно вже з того, що гол[овним] редак[тором] запрошений член Рос[ійської] соціал-демократичної робітничої партії (П. Тучапський — *Авт.*), а головним адміністратором і касиром є фактично я»<sup>78</sup>.

Проте, оцінюючи рівень впливовості Спілки в Російській імперії, І. Біск називав лише міцну Полтавську губернську та вкрай слабку Донську<sup>79</sup> громади, а загалом визнавав відсутність значної підтримки серед партійців. Цю інформацію підтверджував спілчанин, який об'їхав окремі південні комітети РСДРП. Він повідомляв, що «усюди зустрів співчуття і обіцянку коміт[етів] поширювати в селах видання Укр[аїнського] Союзу. Літер[атурні] сили колишньої РУП майже всі в новому Союзі, але в Росії приєдналося небагато народу»<sup>80</sup>. В іншому місці І. Біск уточнював: «У Києві приєднуються окр[емі] особи з громади, в Чернігові, завдяки зв'язкам, які у нас є, можна буде створити свою організацію. Пітерський делегат, бувший спершу на нашому боці, перейшов (здається з форм[альних] причин) на бік ЦК (РУП — *Авт.*) і в результаті зайняв незнач[ену] позицію. Більшість пітер[ської] студент[ської] укр[аїнської] орган[ізація] стала, як це нам відомо, на наш бік»<sup>81</sup>. Отже, сподівання на те, що багато рупівців приєднається до новоствореної організації не справдилась. Павлов пояснював це тим, що «частина налаштована націоналістично (середнє між Бундом і PPS)»<sup>82</sup>. Інші, на перехід яких розраховували, за твердженням І. Біска, цілком стоять «на нашій точці зору, але вважають, що розкол небажаний,



оскільки, мовляв, залишаючись в РУП, можна всю організацію перевести в Партію»<sup>83</sup>. І справді, в РУП ще залишалось чимало партійців, готових ввійти до лав російської соціал-демократії<sup>84</sup>. Проте в таку перспективу він не вірив. «Це, звичайно, дурниця», — писав Павлов у Женеву.

Відразу після розколу розпочалися переговори про входження Української соціал-демократичної спілки до складу РСДРП. Листи І. Біска в Женеву засвідчують про безпосередню причетність меншовицького центру до перемовин. У цьому контексті згадувалось, зокрема, ім'я Мартова<sup>85</sup>. Окрім того, серед його адресатів із зазначеної проблеми був член ЦК, меншовик В. Крохмаль (Загорський)<sup>86</sup>. В обставинах міжфракційної боротьби залучення УСДС на свій бік могло розглядатися «м'якими» як значний успіх.

Меншовицьке керівництво пропонувало скликати конференцію з питання об'єднання Спілки з РСДРП у Росії. Однак, за обставин, коли в Наддніпрянщині практично не було партійних організацій (за зазначеними винятками), проводити там приєднання нової групи до партії І. Біск вважав за недоцільне. «Чому остаточне укладення угоди має відбутися в Росії? — запитував він женеців. — Для групи це вкрай незручно. Вона бажала б остаточно вирішити питання тут, за кордоном. Випустити пару №№, організувавши декілька груп, тільки після всього цього буде в змозі скликати конференцію цих груп у Росії. Поки цього не буде, зручніше вести переговори з групою закордонною»<sup>87</sup>.

Були й інші причини технічного характеру, які перешкоджали об'єднанню. Боротьба фракцій, підпільне функціонування партійних осередків та й звичайна розхлябаність перешкоджали успішному функціонуванню партії. «В українців відбувається розкол. Меншість йде і приєднується до партії на засадах, викладених у проекті статуту. ЦК ні слова ні їм, ні мені не писав з приводу моєї заяви. Чому це? З ким же їм мати зносини?»<sup>88</sup> — запитував І. Біск. Він розумів, що приєднання Спілки до РСДРП мало велике значення для останньої. Найперше, це могло б посилити вплив російської соціал-демократії в українському селі, адже досвід роботи рупівських громад та агітаційно-пропагандистська агітація українською мовою могли повернути українське селянство до неї. По-друге, зміцнилися б позиції РСДРП у наступних переговорах з РУП. Представники останньої вже не змогли б категорично наполягати на тому, що вона є єдиним представником українського пролетаріату й вимагати встановлення федеративних взаємин з РСДРП. У тому ж листі Павлов зазначав: «Було б бажано, щоб угода відбулася до конференції... Так, щоб партія прибула на неї представницею частини українців. Цим послабиться позиція більшості РУП. Формальний розкол відбудеться завтра»<sup>89</sup>. Цей лист був написаний у вівторок.

У середу І. Біск повідомляв: «Частина (колишніх членів РУП — *Авт.*) склали Укр[аїнський] с[оціал]-д[емократичний] союз, який увійшов уже в Партію (РСДРП — *Авт.*). Перший № «Правди» (тієї ж редакції, що і «Селянин» у 1904 р.) уже вийшов»<sup>90</sup>. Зазначена подія відбулася, очевидно, 2 (15 лютого) 1905 р. Ще раз про неї І. Біск повідомив у листі, написаному в суботу, напевно 5 (18) лютого<sup>91</sup>. Зазначений лист недатований, але можливість уточнити число маємо завдяки іншій інформації, яка містилася у ньому. Так, автор згадував

убивство в Росії есерами вел. кн. Сергія Олександровича, яке відбулося напередодні — 4 (17) лютого і висловлював ставлення до цієї події<sup>92</sup>. Інформацію про цю топ-новину того ж дня повідомило львівське «Діло», а наступного дня, у суботу, газета подала більш детальний опис<sup>93</sup>. В іншому його листі, написаному тієї ж суботи, адресант підводив певні підсумки роботи транспортного підприємства: «За січень у нас пройшло (через кордон — *Авт.*) 11½ пуд[ів], а загалом вже більше 70!»<sup>94</sup>. Без сумніву, такий підсумок робився на початку лютого 1905 р.

Звісно, всі ці дані є непрямим свідченням того, що у середу, 2 (15) лютого 1905 р., Українська соціал-демократична спілка ввійшла до складу РСДРП. Це відбулося на підставах автономії, визначеної проектом статуту, опублікованому в «Искре». Дані А. Ріша про те, що «в результаті перемовин питання про входження Спілки в партію (РСДРП — *Авт.*) було оформлене і на загально-російській конференції. Або був затверджений статут і умови входження»<sup>95</sup> не знаходять підтвердження в історичних джерелах. Більше того, така конференція в науковій літературі та історичних джерелах взагалі не згадується. Отже, зроблено це було «у робочому порядку» й організатори акції прагнули, щоб на меншовицькій конференції, скликання якої передбачалося згодом, спілчани прибули як представники «українського пролетаріату»<sup>96</sup>. І справді, представник Спілки був присутній на меншовицькій конференції партійних працівників у Женеві (квітень–травень 1905 р.) уже як посланець «партійного союзу» РСДРП<sup>97</sup>.

Розкол РУП і створення Спілки відбувалися в переломний момент історії Російської імперії. Увага усіх революціонерів, які перебували за кордоном, була прикута до подій, що відбувалися у країні. Революція, яку очікували і яка так несподівано розпочалася, викликала захоплення і, водночас, низку запитань. Відповіді на ці питання більшовики та меншовики давали різні<sup>98</sup>. Свою оцінку ситуації у країні висловив також І. Біск. «Чим би не скінчився теперішній рух, я вважаю, що ми вже вступили в період революції *en permanence*» (перманентної — *Авт.*)<sup>99</sup>. Отже, Павлов уважав процес, що розпочався, перманентною революцією.

Друкованим органом меншовиків залишалась «Искра». Враховуючи обставини моменту, І. Біск уважав, що газета «стоїть на висоті поставлених їй історією завдань»<sup>100</sup>. Павлов захоплювався, зокрема, змістом вісімдесят п'ятого номера «Искры», який, за його словами, «дійсно чудовий»<sup>101</sup>. Справа в тому, що одним із проявів революції стало розгортання масового селянського руху<sup>102</sup>. Проте друкований орган меншовиків ще до початку аграрних заворушень наголошував на необхідності роботи в селянському середовищі та потребі «перекинути рух у села»<sup>103</sup>.

Такі настанови партійної газети цілком відповідали настроям діячів Української соціал-демократичної спілки повести агітаційно-пропагандистську та організаторську діяльність серед селянства. Звісно, про наміри спілчан знав і І. Біск. «Українська група збирається розпочати агітацію в селах, — повідомляв він женеців. — Тактика — пасивний опір владі і підготовка до збройної

підтримки міст, коли міський пролетаріат виступить сам зі зброєю в руках. Чи робить партія кроки до роботи серед солдатів? Адже це тепер доконечне завдання!»<sup>104</sup> Наміри спілчан зосередитися на роботі серед селян підтверджував і С. Михайлович (псевдонім П. Тучапського). У листі в Женеву від 2 березня 1905 р. він окреслював загальний план роботи: «Ми зараз маємо наміри спрямувати всі свої сили на агітацію серед українського селянства на користь підтримки ним політичних вимог міських робітників»<sup>105</sup>. Адресант висловлював упевненість, що «рух серед українських селян розпочнеться у найближчому майбутньому і що у найвищому ступені важливо спрямувати його в русло революції, яку розпочав пролетаріат, примусити його проникнутись соціал-демократичними вимогами...»<sup>106</sup>. Цей загальний план визначав програму видавничої діяльності.

Проте, у зв'язку зі створенням Спілки, окреслилася низка проблем кадрового, організаційного, фінансового та іншого характеру. Насамперед, І. Біск переймався залученням партійців до створюваної організації. Найціннішим набуттям для Спілки, на думку Павлова, був П. Тучапський. Його запросили працювати редактором партійної газети Спілки<sup>107</sup>. Вибір упав на нього не випадково, адже, за словами І. Біска, «відчувався брак досить солідної науково-підготовленої сили, яка могла б поставити орган на необхідну висоту»<sup>108</sup>. Такою «силою» був П. Тучапський. Його згоду отримали завчасно, але за двох умов. Перша — він брався за справу «лише в тому випадку, якщо група, яка видає її, увійде в Партію» (РСДРП — *Авт.*). «Другою умовою було, — як стверджував І. Біск, — повна незалежність органу, оскільки він вважав, що в РУП збереглося не мало націоналістичних тенденцій»<sup>109</sup>. Врешті, коли утворилася Спілка і силами колишніх закордонців видано перший номер «Правди», очікувався приїзд Сергія Михайловича. «Днями приїжджає новий редактор (кол[ишній] ред[актор] «Рабочей газеты») і справи підуть зовсім добре», — випромінював впевненість І. Біск.

Водночас І. Біск просив женеців підтримати Спілку тим, щоб забезпечити утримання головного редактора (60 рублів на місяць). Він вважав, що це раціональні витрати, оскільки Сергій Михайлович буде «ймовірно писати і для партії»<sup>110</sup>. Врешті, П. Тучапський приїхав у Львів і виступив не лише редактором партійних видань, але й автором статей у «Правді» та низки окремих видруків УСДС.

Павлов сподівався знайти людей для Спілки серед колонії меншовиків у Женеві. Він писав до партійних керівників: «Чи не можете Ви допомогти Союзу? За словами Якова, в Женеві є хохли\*. Один Грицько працює в експед[иції]. Що він за людина? Чи не можна його послати на Україну,

---

\* І. Біск досить часто використовував зверхньо-принизливе «хохли» щодо членів ЗК РУП, а згодом і спілчан. Цей етнофолізм (національне прізвисько) набув значного поширення в Російській імперії на початку XX ст. Див.: *Наконецний Є.* Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. Вид. 5-е. Передм. Ярослава Дашкевича / Євген Наконечний. — Львів: Літ. агенція «Піраміда», 2004. — С. 308–326.

пославши попередньо сюди? Є там ще Арциховська, яку Ви нікуди не можете прилаштувати. Чи не знадобляться вони для Союзу? Якби Ви могли послати будь-якого тямущого хохла з організаторським талантом, то багато у чому допомогли б Союзу, а, повторюю, допомогти йому дуже і дуже варто!»<sup>111</sup>. Клопотання І. Біска дали позитивні результати. Грицько (Г. Довженко) був одним із перших, хто поїхав у Наддніпрянщину і став працювати від імені Спілки<sup>112</sup>. За рекомендацією Грицька спілчани сподівалися залучити до роботи «тов. Семенова із Житомира», який перебував у Женеві<sup>113</sup>. Проте діяльних працівників, все ж, бракувало.

Павлова турбувало хистке фінансове становище нової організації. Хоча й сам він у цьому сенсі не міг надто похвалитися. В одному з листів у Женеву від 13 січня, коли вже відбувся розкол і «сецесіоністи» будували плани, І. Біск, як уже зазначалося, вважав за необхідне викликати з Росії у Львів П. Тучапського. Однак, «на жаль, у цей момент немає грошей. Якби партія могла забезпечити утримання С[ергія] Мих[айловича] в Женеві (туди перенесуть, цілком ймовірно, вид[ання] «Селянина»), то цим сильно допомогли б молодому Союзу. Власне кажучи, гроші будуть, але в тепер[ішній] час їх немає (я сам між іншим, винен їм близько 300 рублів — не соромно, що не ми їм, а вони нам допомагають?!)»<sup>114</sup> В іншому листі, написаному того ж дня, І. Біск чотири рази згадував про кошти, або, якщо точніше — їхню відсутність<sup>115</sup>. Він повідомляв, що надійшли 1000 рублів, або, у переводі на австрійську грошову одиницю, 945 крон. Але кредит з дебетом не сходилися: «Та ба! З них я винен 801 крону, всього залишається 144 крони, а тут хохли, які кредитували мене кілька місяців на великі суми (я їм тепер винен 300 р.)... просять дати, натомість, трохи грошей у борг, поки вони реалізують своє майно в Росії (маєток)»<sup>116</sup>, — повідомляв Павлов. Трохи нижче він зазначав про повну «відсутність коштів»<sup>117</sup>, а наприкінці з надією писав: «Чекаю подальшого надсилання грошей, по можливості в австрійських банкнотах...»<sup>118</sup>. Надалі Павлов ледь не у кожному своєму листі розглядав різні аспекти фінансового питання (хоча в основній масі випадків вони стосувалися транспортного підприємства меншовиків, а не матеріального становища Спілки)<sup>119</sup>. Більшість повідомлень констатували витрати або були негативного змісту, проте траплялися й приємні: «1000 марок отримав — дякую»<sup>120</sup>.

Одним із найуспішніших напрямів роботи УСДС на початковому етапі стала видавнича діяльність. Цьому сприяло те, що після розколу РУП частина партійного майна опинилася в її руках. Більшість «літературних сил», а також «техніка (транспорт і друкарня — включаючи шрифт, оскільки друкарня ще не цілком обладнана) на боці «Союзу»»<sup>121</sup>, — писав І. Біск у Женеву. Щодо проведення видавничої роботи існували великі плани.

Редакція організувала видрук «газети для сільського робочого люду» «Правди» та додатку до неї — «Листок правди». А загалом план видавничої діяльності Спілки був ґрунтовний. Підтверджуючи слова І. Біска, Сергій Михайлович писав у Женеву: «Наш план видавництва визначається загальним планом нашої роботи»<sup>122</sup>. Він передбачав видання українською та російською мовами низки відозв і брошур, зорієнтованих переважно на селянство<sup>123</sup>.

Важливе значення мала публікація популярної коментованої програми РСДРП, написаної «ярижкою». Автором цього видання був П. Тучапський, який детально охарактеризував демократичну та соціалістичну частини програми партії. Воднораз, при викладі національної частини програми російської соціал-демократії автор «вийшов за її рамки» і, по суті, подав вимогу національно-територіальної автономії<sup>124</sup>. Він зазначав, що соціал-демократи прагнули щоб «всі ті губернії, де живе який-небудь народ, що говорить одною мовою і має однакові умови життя... мали ще обласне самоврядування»<sup>125</sup>. У його компетенції, а також земського та міського самоврядування, мало бути сприяння розвитку господарського життя, освіти, медицини<sup>126</sup>. Отже, не вживаючи терміну «національно-територіальна автономія», фактично, виписано головні її вимоги. Проте це було чи не єдине партійне видання, в якому ставилось таке побажання. Надалі вони лише обмежувалися загальними вимогами національної рівності та права націй на самовизначення<sup>127</sup>.

Як важливий факт, керівник транспортної групи меншовиків І. Біск повідомляв женеців про надання колишніми рупівцями свого транспортного шляху та «весь час допомагали в техн[ічній] роботі»<sup>128</sup>. В іншому листі він уточнював, що спілчани надавали йому допомогу не лише після розколу, але й задовго до нього, приблизно з серпня 1904 р. «Крім того, хохли так ударно і віддано працюють ось уже 5 місяців на нашому транспорті, — писав І. Біск у середині січня 1905 р., — тому то цілком заслужили підтримку з боку партії»<sup>129</sup>. Звісно, він користувався контрабандними шляхами меншовиків, але набуте транспортне «підприємство» виявилось дуже в нагоді. Крім того, він підкреслював велике політичне значення роботи Спілки<sup>130</sup>, адже вона засвідчувала про тісну співпрацю української національної соціал-демократичної організації (хай не цілої, а лише частини) з РСДРП.

Надалі Павлов неодноразово повідомляв меншовицькому керівництву про «ударну» роботу спілчан у справі транспортування соціал-демократичних видань. Вже 13 січня він повідомляв, що Петух (псевдонім агента транспортної групи — *Авт.*) поїхав шляхом хохлів і повіз майже три пуди літератури<sup>131</sup>. У тому ж листі зазначалося про організацію «повторної поїздки через хохлів»<sup>132</sup>. Через деякий час очікувалася відправка агента транспортної групи Льови, після чого передбачали спровадити «ще одного хлопця (українця, кот[рий] повезе нашу літер[атуру]»<sup>133</sup>.

Отже, шлях спілчан на повну силу використовувався меншовиками. Як тільки з'явилася література УСД Спілки, вона також стала переправлятися у Російську імперію. До справи залучали спілчан. «Вчора приїхав хохол з тим трансп[ортом], який не пройшов з Льовою, — звітував у Женеву І. Біск. — Частина його замінена українською літер[атурою]. Нашої залишилося там 1000 84-го, 300 85[-го] (номерів «Искры» — *Авт.*), 1500 «С[оциал-]Д[емократа] 3-го, кр[ім] того 2 диктатури (праця О. Мартинова — *Авт.*), Плеханов і т.д.»<sup>134</sup>. Згодом повідомлялося про перехід хохла через кордон з великими труднощами. Причина — місячна ніч<sup>135</sup>! Однак, якщо все відбудеться вдало, як зазначав Павлов, тим же шляхом переправлять ще чотири пуди літератури<sup>136</sup>.

Провали при перетині кордону вимагали постійного створення нових шляхів транспортування людей та літератури. Досвід спілчан тут теж виявився доречним. «Завтра їде один з товаришів хохлів ставити новий кордон. — писав І. Біск у Женеву. — Він, м[іж] ін[шим] фахівець у цій справі і ймовірно справу влаштує»<sup>137</sup>. У цьому ж листі Павлов повідомляв женеваців, що старий шлях ще не розпочав діяти через природні умови (сніг!). Воднораз, він не був впевнений, що його вдасться негайно відновити після відлиги. «Таким чином ми тепер живемо шляхами хохлів»<sup>138</sup> (курсив адресанта — Авт.).

Серед емігрантів-революціонерів поширилися настрої щодо повернення на батьківщину. Прагнули розпочати партійну організаційну роботу в Україні й діячі Спілки. Тому Павлов пропонував переправити спілчанських активістів у Російську імперію. «Добре було б, якби дали можливість двом особам з їхнього числа (видним агітаторам у селі) поїхати в Росію на агітацію. Відповідайте на це питання негайно»<sup>139</sup>, — підганяв він женеваців.

Звісно, І. Біск, як і загалом соціал-демократи, розуміли, що повалення самодержавства і встановлення республіканського ладу у країні відбудуться не самі собою. Вони усвідомлювали, що їх очікує жорстоке протистояння. Саме тому Павлов, звертаючись до меншовицького керівництва, запитував: «Чи не асигнуєте Ви спец[іальні] суми на покупку револьверів для виїжджаючих [у Російську імперію]? З транспорт[них] сум я купувати не вважаю себе вправі (за винятком групи)? Можна б їх переправляти через кордон для комітетів»<sup>140</sup>. Він уважав неправомірним витрачання коштів транспортної групи, які й так були обмеженими, на зброю для товаришів і допускав, що єдиний виняток можна зробити лише для спілчан.

Отже, наприкінці 1904 р. і на початку 1905 р., з ініціативи керівника транспортної групи меншовиків І. Біска, була зроблена спроба включити Револьюційну українську партію до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії, яка зазнала невдачі. Внаслідок цього стався розкол РУП та створення Української соціал-демократичної спілки й її подальше входження до складу РСДРП. Власне, 31 грудня 1904 р. (13 січня 1905 р. за н. с.) відбулася нарада осіб, які заявили про вихід зі складу РУП і згодом видали листівку «Розкол Револьюційної української партії» й намітили плани з створення нової організації — Спілки, а через місяць — 2 (15) лютого 1905 р. вона ввійшла до складу російської соціал-демократії на автономних засадах. Новостворена організація розгорнула видрук великої кількості видань, спрямованих на селянську аудиторію. Це, насамперед, газета для «сільського працюючого люду» «Правда», додаток до неї «Листок правди» та низка відозв та брошур. Такий напрям видавничої діяльності зумовлювався наміром УСДС зосередитися на роботі серед українського селянства. Окрім того, вона надавала значну допомогу РСДРП в організації контрабанди нелегальної літератури та переправляння революціонерів у межі Російської імперії.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

<sup>1</sup> Репина Л.П. «Новая историческая наука» и социальная история. Изд.2-е, испр. и доп. / Л.П. Репина. — М.: ЛКИ, 2009. — С. 285.

<sup>2</sup> Там же. — С. 285–286.

<sup>3</sup> Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. 278, оп. 1, ед. хр. 262, 4 л.; ед. хр. 273, 72 л.; ед. хр. 275, 43 л.; ед. хр. 276, 20 л.

<sup>4</sup> Репина Л.П. Указ. соч. — С. 291–292.

<sup>5</sup> Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900–1905 рр.). Нарис з історії української соціалдемократичної партії / В. Дорошенко. — Львів — К.: Вид. ЦК УСДРП, 1921. — 40 с.; Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. — Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. — К.: Книгоспілка, 1926. — 390 с.; Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / Володимир Іванович Головченко. — Х.: Майдан, 1996. — 190 с.; Гунчак Т. Україна перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Тарас Гунчак. — К.: Либідь, 1993. — 288 с.: іл.; Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть. — Соціально-політичний портрет / Георгій Касьянов. — К.: Либідь, 1993. — 176 с.; Кривенький В. «Спілка» / В. Кривенький // Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века. Энциклопедия. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. — С. 582; Курас І.Ф. Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії) / І.Ф. Курас. — К.: Політвидав України, 1986. — 185 с.; Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазного национализма на Украине / И.Ф. Курас. — К.: Наукова думка, 1978. — 315 с.; Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки» / А. Риш. — Х.: Пролетарий, 1926. — 141 с.; Янишин Б.М. Революційна українська партія / Б.М. Янишин // Енциклопедія історії України. Т. 9: Прил.–С. — К.: Наукова думка, 2012. — С. 157 та ін.

<sup>6</sup> Тютюкин С.В. Меньшевизм: страницы истории / С.В. Тютюкин. — М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 2002. — С. 116.

<sup>7</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 4.

<sup>8</sup> Там же, л. 6.

<sup>9</sup> Там же, л. 27.

<sup>10</sup> Відомий дослідник соціал-демократичного руху В.І. Головченко, оцінюючи входження Спілки до складу РСДРП, називає його «шлюбом за розрахунком». Він також стверджує, що «іще менше підстав розглядати розкол РУП і створення Спілки як такі, що були інспіровані з боку РСДРП». Див.: Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського / Володимир Головченко // Київська старовина. — 2000. — № 4. — С. 100. Воднораз, якщо продовжити «весільні» аналогії В.І. Головченка, то можна сказати, що «жених» (РСДРП) був дуже наполегливий, але й «наречена» (Спілка) хотіла вийти заміж.

<sup>11</sup> Деятели революционного движения в России: библиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма: [В 5 т.]. — М.: Изд-во Всесоюзного общества политических каторжан и ссыльно-поселенцев. — Т. 5. Социал-демократы. 1880–1904. — Вып. I. А–Б. — 1931. — ХХVII с., 582 стб. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://slovari.yandex.ru/~книги/Революционеры/~Б/42/>

<sup>12</sup> Тютюкин С.В. Указ. соч. — С. 78–90; Волобуев О.В. Меньшевики накануне и в годы Первой российской революции / О.В. Волобуев // 1905 год — начало револю-

ционных потрясений в России XX века. Материалы международной конференции. — М.: Издательский центр Института российской истории РАН, 1996. — С. 112–127.

<sup>13</sup> Меленевський М. До історії Української С.-Д. Сплки / М. Меленевський // Нова громада. — 1923. — Ч. 3–4. — С. 130, 131.

<sup>14</sup> Головченко В. Політичний портрет ... — С. 100.

<sup>15</sup> Скоропис О. Соціально-демократичний рух в Сквирському і Васильківському повітах в 1906 р. / О. Скоропис // Наш голос. — 1911. — Ч. 11/12. — С. 511.

<sup>16</sup> Там само.

<sup>17</sup> Головченко В.І. Від «Самостійної України»... — С. 47.

<sup>18</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 1.

<sup>19</sup> Меленевський М. Вказ. праця. — С. 133.

<sup>20</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 1, 1 об.

<sup>21</sup> Дорошенко В. Вказ. праця. — С. 25–26; Галаган М. З моїх споминів (1880-ті — 1920 р.): Документально-художнє видання / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. — К.: Темпора, 2005. — С. 114.

<sup>22</sup> РГАСПИ, л. 1 об.

<sup>23</sup> Там же, л. 1.

<sup>24</sup> Там же, ед. хр. 273, л. 42 об.

<sup>25</sup> Там же, ед. хр. 275, л. 2–4.

<sup>26</sup> Головченко В.І. Від «Самостійної України». — С. 47; Меленевський М. Вказ. праця. — С. 133.

<sup>27</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 2, 3, 4.

<sup>28</sup> Скоропис О. Вказ. праця. — С. 509; Меленевський М. Вказ. праця. — С. 133.

<sup>29</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 3 об.

<sup>30</sup> Скоропис О. Вказ. праця. — С. 509.

<sup>31</sup> Доклад делегации Российской Соц.-Дем. Рабочей партии Амстердамскому Международному социалистическому конгрессу (14–20 августа 1904 г.). Издание РСДРП. — Женева: Типография партии Rue de la Coulovreniere, 27, 1904. — С. 88–89.

<sup>32</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, д. 275, л. 2.

<sup>33</sup> Там же, л. 5.

<sup>34</sup> Там же.

<sup>35</sup> Стемпень С.С. Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 — грудень 1905 р.) / С.С. Стемпень // Укр. іст. журн. — 2009. — № 3. — С. 28.

<sup>36</sup> Плеханов Г.В. В Амстердаме (Мысли и заметки) / Г.В. Плеханов // Г.В. Плеханов Сочинения. [Под. ред. Д. Рязанова]. — М., Л., Гос. изд-во, 1925. — (Библиотека научного социализма под общ. Ред. Д. Рязанова). — Т. XVI. — С. 319; Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 3807, оп. 2, спр. 16, арк. 6.

<sup>37</sup> Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / Олег Жерноклеєв. — Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. — С. 263.

<sup>38</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 2, спр. 16, арк. 7.

<sup>39</sup> Спиридович А.И. История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883–1903–1917. С приложением документов и портретов / А.И. Спиридович. — Москва, 2007. — С. 407.

<sup>40</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 2.

<sup>41</sup> Там же, л. 3.

<sup>42</sup> Там же.



<sup>43</sup> *Скоропис О.* Вказ. праця. — С. 509.

<sup>44</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 10, арк. 39.

<sup>45</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 3, 3 об.

<sup>46</sup> Там же, л. 3 об.

<sup>47</sup> Там же, л. 12–12 об.

<sup>48</sup> Там же, л. 3 об.–4.

<sup>49</sup> *Спиридович А.И.* Указ. соч. — С. 407.

<sup>50</sup> *Гермайзе О.* Вказ. праця. — С. 383, 388.

<sup>51</sup> *Меленевський М.* Вказ. праця. — С. 133.

<sup>52</sup> *Дорошенко В.* Вказ. праця. — С. 29; *Касьянов Г.* Вказ. праця. — С. 80; *Головченко В.І.* Від «Самостійної України»... — С. 49.

<sup>53</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 12 об.

<sup>54</sup> Там же, л. 3 об.–4, 11 об.–12.

<sup>55</sup> Там же, л. 11 об.–12.

<sup>56</sup> Там же, л. 4 об.–5.

<sup>57</sup> *Меленевський М.* Вказ. праця. — С. 133–134.

<sup>58</sup> Там само. — С. 133.

<sup>59</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 7, арк. 136.

<sup>60</sup> Там само, арк. 135 зв.

<sup>61</sup> Там само.

<sup>62</sup> Там само.

<sup>63</sup> Там само. Зазначені рядки стали підставою для твердження низки дослідників про те, що колишні члени РУП звинуватили своїх товаришів у буржуазному радикалізмі. Див.: *Касьянов Г.* Названа праця. — С. 80; *Головченко В.І.* Від «Самостійної України»... — С. 49; *Кривенький В.* Указ. соч. — С. 582. Насправді у тексті відозви йшлося про виникнення та діяльність національних політичних партій — УНП та УДП.

<sup>64</sup> *Колесник В.Ф.* Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ століття: Монографія / В.Ф. Колесник, Л.П. Могильний. — К., 2005. — С. 80–81; *Павко А.І.* Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець ХІХ століття — лютий 1917 р.: Монографія / А.І. Павко. — К., 1999. — С. 80, 92.

<sup>65</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 7, арк. 136.

<sup>66</sup> Там само.

<sup>67</sup> Там само, арк. 135 зв.

<sup>68</sup> Там само.

<sup>69</sup> Там само.

<sup>70</sup> У науковій літературі побутує думка про Українську соціал-демократичну спілку як партію. Див.: *Касьянов Г.* Вказ. праця. — С. 80; *Єкельчик С.* Історія України. Народження модерної нації / Сергій Єкельчик; аториз. пер. з англ. А. Цимбал. — К.: Laugus, 2011. — С. 84 та ін. Однак це твердження не відповідає дійсності, оскільки суперечить тим ідейним принципам та організаційним засадам, на основі яких діяла організація.

<sup>71</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 7, арк. 135 зв.

<sup>72</sup> Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. В 6 тт. — Т. 1: Створення більшовицької партії. 1883–1903 рр. / Ред. П.М. Поспелов. — К.: Політвидав України, 1965. — С. 483–485; Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. 2-е, доп. / [И.Д. Назаренко [и др.]]. — К.: Политиздат Украины, 1964. — С. 62; *Тютюкин С.В.* Указ. соч. — С. 59, 77, 101.

- <sup>73</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 3 об.—4.
- <sup>74</sup> ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 10, арк. 35.
- <sup>75</sup> Там само; Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 275, оп. 2, спр. 79, арк. 73.
- <sup>76</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 4.
- <sup>77</sup> *Скоропис О.* Вказ. праця. — С. 509–510.
- <sup>78</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 28.
- <sup>79</sup> Там же, л. 4 об.
- <sup>80</sup> Там же, л. 26.
- <sup>81</sup> Там же, л. 11 об.
- <sup>82</sup> Там же, л. 26.
- <sup>83</sup> Там же, л. 26–26 об.
- <sup>84</sup> *Головченко В.І.* Від «Самостійної України»... — С. 51–57.
- <sup>85</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 12 об.
- <sup>86</sup> Там же, л. 6 об.
- <sup>87</sup> Там же, л. 12 об.
- <sup>88</sup> Там же, л. 20.
- <sup>89</sup> Там же.
- <sup>90</sup> Там же, л. 22 об.
- <sup>91</sup> Там же, л. 32 об.
- <sup>92</sup> Там же, л. 27 об.
- <sup>93</sup> Діло. — 4 (17) лютого 1905. — Ч. 26. — С. 3; Діло. — 5 (18) лютого 1905. — Ч. 27. — С. 1.
- <sup>94</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 29 об.
- <sup>95</sup> *Риш А.* Указ. соч. — С. 16. Зазначене твердження без належної верифікації було повторене окремими дослідниками. Див.: *Касьянов Г.* Вказ. праця. — С. 80; *Кривенький В.* Указ. соч. — С. 582.
- <sup>96</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 5 об.
- <sup>97</sup> Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». — Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905. — С. 3.
- <sup>98</sup> *Урилов И.Х.* История российской социал-демократии (меньшевизма). Часть третья: Происхождение меньшевизма / И.Х. Урилов. — М.: Собрание, 2005. — С. 226–227.
- <sup>99</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 30. Палкими прихильниками теорії перманентної революції в російській соціал-демократії були О. Парвус та Л. Троцький. Див.: *Урилов И.Х.* Указ. соч. — С. 240.
- <sup>100</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. л. 23.
- <sup>101</sup> Там же, л. 23, 26.
- <sup>102</sup> *Лось Ф.Є.* Революція 1905–1907 років на Україні / Ф.Є. Лось. — К.: Вид. АН УРСР, 1955. — С. 179–195; *Федьков О.* Політичні партії і селянство в 1905–1907 роки: Монографія / Олександр Федьков. — Кам'янець-Поліський: Абетка-Нова, 2007. — С. 68.
- <sup>103</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 22 об.
- <sup>104</sup> Там же, л. 30.
- <sup>105</sup> Там же, ед. хр. 276, л. 1
- <sup>106</sup> Там же, л. 1–1 об.
- <sup>107</sup> Там же, ед. хр. 275, л. 1.
- <sup>108</sup> Там же, л. 2 об.

- <sup>109</sup> Там же, л. 2 об.–3.
- <sup>110</sup> Там же, л. 22 об.
- <sup>111</sup> Там же, л. 26 об.–27.
- <sup>112</sup> Меленевський М. Вказ. праця. — С. 134.
- <sup>113</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 276, л. 3–3 об.
- <sup>114</sup> Там же, ед. хр. 275, л. 5.
- <sup>115</sup> Там же, л. 9, 10.
- <sup>116</sup> Там же, л. 9.
- <sup>117</sup> Там же, л. 10.
- <sup>118</sup> Там же.
- <sup>119</sup> Там же, л. 16–16 об., 18 об., 21 об., 22 об., 25 об., 29, 30, 33, 34, 35 об., 37, 37 об., 38 та ін.
- <sup>120</sup> Там же, л. 17.
- <sup>121</sup> Там же, л. 4 об.–5.
- <sup>122</sup> Там же, ед. хр. 276, л. 1.
- <sup>123</sup> Там же, л. 1 об.–2.
- <sup>124</sup> Програма Соціально-демократичної робітничої партії Росії. — [Б.м.в.]: Українська соціально-демократична спілка, [Б.р.в.]. — С. 14.
- <sup>125</sup> Там само.
- <sup>126</sup> Там само.
- <sup>127</sup> А-ко А. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. — 1911. — Ч. 6–8. — С. 281; Дорошенко В. Вказ. праця. — С. 30–32.
- <sup>128</sup> РГАСПИ, ф. 278, оп. 1, ед. хр. 275, л. 9.
- <sup>129</sup> Там же, л. 22 об.–23.
- <sup>130</sup> Там же, л. 23.
- <sup>131</sup> Там же, л. 10.
- <sup>132</sup> Там же.
- <sup>133</sup> Там же, л. 30.
- <sup>134</sup> Там же, л. 25 об.
- <sup>135</sup> Там же, л. 34.
- <sup>136</sup> Там же, л. 34 об.
- <sup>137</sup> Там же.
- <sup>138</sup> Там же, л. 36.
- <sup>139</sup> Там же, л. 23.
- <sup>140</sup> Там же, л. 18 об.

Стаття надійшла до редколегії 07.12.2014 р.

### РОССИЙСКИЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ ИСАК БИСК И ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНСКОГО СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО СОЮЗА

*В статье в жанре «персональной истории» подается эпизод из биографии российского социал-демократа, меньшевика Исаака Биска, через который характеризуется роль РСДРП в расколе Революционной украинской партии и создании Украинского социал-демократического союза (Спилки).*

**Ключевые слова:** «персональная история», российская социал-демократия, Революционная украинская партия, Украинская социал-демократический союз (Спилка).

**RUSSIAN SOCIAL-DEMOCRAT ISAAC BISK AND THE FORMING  
OF UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRATIC UNION**

*In the paper in the genre of «personal history» served episode from the biography of the Russian Social-Democrat, Menshevik Isaac Bisk through which characterized the role of RSDLP in the split of Ukrainian Revolutionary Party and the formation of the Ukrainian Social Democratic Union.*

**Keywords:** *«personal history», Russian Social-Democracy, Revolutionary Ukrainian Party, Ukrainian Social-Democratic Union.*